आरम्भ

(कविता-सङ्ग्रह)

आरम्भ (कविता-सङ्ग्रह)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर
तहको सिर्जना-पत्र

निर्देशक

प्रा. घनश्याम ‘उपाध्याय’ कडेल

हरिनारायण पाण्डेय

प्रस्तोता

हरिनारायण पाण्डेय

आरम्भ

(कविता-सङ्ग्रह)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौ पत्र (२०६१-६२)-को प्रयोजनका
निमित्त प्रस्तुत

सिर्जना-पत्र

निर्देशक

प्रा. घनश्याम 'उपाध्याय' कडेल

प्रस्तोता

हरिनारायण पाण्डेय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र हरिनारायण पाण्डेयले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको '**आरम्भ**' (कविता-सङ्ग्रह) शीर्षकको सिर्जनापत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख
प्रा. घनश्याम 'उपाध्याय' कँडेल ....

२. निर्देशक
प्रा. घनश्याम 'उपाध्याय' कँडेल ....

३. बाह्यपरीक्षक
प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा ....

मिति : २०६३/१२/८

कृतज्ञता ज्ञापन

कविता कविका ऐकान्तिक साधनाको उपज हो र अनुभवको गभीरता एवं कल्पनाको उच्चताबाट प्राप्त हुने उत्तम रचना हो । इन्द्रियगोचर एवं इन्द्रियातीत विषयबाट प्राप्त हुने अनुभूतिलाई प्रतिभाका निर्मल जलले प्रक्षालन गरेपछि वाङ्मय कलाका रूपमा यसको प्रकटन हुन्छ । अतः कविहृदयभित्र अन्तश्चेतनाका रूपमा प्राप्त हुने दैविक वा प्राकृतिक उत्प्रेरणा नै कविता रचनाको मूल कारक हो ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको दसौँ पत्रको आवश्यकतापूर्तिका निम्ति तयार पारिएको प्रस्तुत 'आरम्भ' कविता-सङ्ग्रह निर्देशित र सोद्देश्य रचना हो । यसमा वर्णमात्रिक छन्दमा रचित बीसओटा कविता सङ्कलित छन् । यो मेरो अन्तःप्रेरणाको प्रतिफलन मात्र नभई निर्देशक गुरुका निर्देशनमा पाठ्यक्रमले तयार गरेको व्यवस्थित सीमाभित्र बाँधिएर तयार पारिएको रचना हो । यसका निम्ति निर्देशकको गुरुतर अभिभारा वहन गरेर उत्प्रेरणा एवं निर्देशन दिँदै विषयवस्तुका कठिनतम ग्रन्थिलाई समेत खोलेर स्पष्ट पारिदिनुहुने आदरणीय गुरु प्रा. घनश्याम 'उपाध्याय' कँडेलप्रति म सधैं कृतकृत्य रहनेछु । उहाँले मेरो आरम्भिक काव्ययात्रालाई सहज बनाउँदै मलाई काव्यसंसारका वाटिकाको मधुरस पान गर्न प्रवेशद्वारसम्म पुऱ्याइदिनुभएको छ ।

कविताको निर्देशित लेखनबारे महत्त्वपूर्ण सुझावहरू दिएर परिष्कारका लागि मार्गनिर्देश गर्ने डा. महादेव अवस्थी, भाषिक परिमार्जनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने उपप्रा. भीमप्रसाद कँडेल एवं अन्य गुरुजनहरूप्रति पनि म सधैं कृतज्ञ छु । उहाँहरूको अमूल्य सहयोग र सुझावले यस सिर्जना पत्रले आज यो रूप प्राप्त गर्न सकेको हो ।

मेरा रचनाको प्रथम खेस्रा लेख्न नभ्याउँदै सुन्न आतुर रहने मित्रहरू दुर्गा खनाल, बाबुराम पौडेल, रामप्रसाद पौडेल, झबिन्द्र अधिकारी तथा मेरा प्रारम्भिक कविता लेखनमै उत्साह भरिदिने शिवराज सुवेदी एवं सामग्री सङ्कलनमा सहयोग गर्नुहुने राजेन्द्र खनालगायत साथीहरूप्रति पनि म कृतज्ञ छु । मेरो सम्पूर्ण पारिवारिक जिम्मेवारी आफैले वहन गरेर काव्यसाधनाका लागि पर्याप्त समय उपलब्ध गराउनुका साथै कविताको कम्प्युटर टाइप, प्रिन्ट तथा सामग्री सङ्कलनमा समेत सहयोग गर्ने मेरी सहधर्मिणी सृजना पाण्डेय पनि यस रचनाको पूर्णताका लागि श्रेयो भागी बनेकी छिन् ।

अन्तमा यस कविता-सङ्ग्रहको तयारीका क्रममा प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्षरूपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण गुरुहरू, नेपाली केन्द्रीय विभाग एवं साथीहरूमा समेत कृतज्ञता प्रकट गर्दै प्रस्तुत कविता-सङ्ग्रह मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रिविसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : २०६३/११/२८

....
हरिनारायण पाण्डेय
स्नातकोत्तर दोस्रो वर्ष
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिवि, कीर्तिपुर

विषय सूची

खण्ड-क: सिद्धान्त-खण्ड १(९६

१. प्राक्कथन १

१.१. सिर्जनात्मक लेखनका निम्ति नाम दर्ता १

१.२. सिर्जनात्मक लेखनसम्बन्धी औपचारिक तथा अनौपचारिक अध्ययन १

१.३. सिर्जनात्मक लेखनका निम्ति प्रेरणा र वर्णमात्रिक छन्दको चयन ३

२. कविता सिद्धान्त र नेपाली कविता ४

२.१. कविता शब्दको व्युत्पत्ति र अर्थ ४

२.२. कविताको परिभाषा १०

२.२.१. संस्कृत-काव्यशास्त्रीहरूका काव्यपरिभाषा १०

२.२.२. पाश्चात्त्य विद्वान्का परिभाषाहरू १३

२.२.३. नेपाली विद्वान्हरूका परिभाषा १४

२.३. कविताको रचना-विधान १५

२.४. कविताका प्रमुख तत्त्वहरू १६

२.४.१. विषयवस्तु १७

२.४.२. भाव १८

२.४.३. रस/ध्वनि १८

२.४.४. छन्द/लय २०

२.४.५. अलङ्कार, बिम्ब र प्रतीक २१

२.४.६. भाषाशैली २३

२.५. अन्य विधासँग कविताको सम्बन्ध २७

२.६. कविताको वर्गीकरण २९

२.६.१. मुक्तक ३२

२.६.२. फुटकर कविता ३३

२.६.३. खण्डकाव्य ३५

२.६.४. महाकाव्य ३८

३. नेपाली कविताको विकास प्रक्रिया ४१

३.१. प्राथमिक काल ४४

३.१.१. वीरधारा ४५

३.१.२. भक्तिधारा ४६

३.१.२.१. रामभक्ति धारा ४६

३.१.२.२. कृष्णभक्ति धारा ४७
३.१.२.३. निर्गुण धारा ४७
३.२. माध्यमिक काल ४८
३.२.१. शृङ्गारिक धारा ५१
३.२.२. भक्तिधारा ५२
३.२.३. शासकस्तुति धारा ५२
३.२.४. सामाजिक-सांस्कृतिक जागरणको धारा ५३
३.३. आधुनिक काल ५५
३.३.१. पूर्वार्द्ध (वि.सं. १९७५–२०१६) ५७
३.३.१.१. परिष्कारवादी धारा (१९७५–१९९०) ५७
३.३.१.२. स्वच्छन्दतावादी धारा (१९९१ – २०१६) ६०
३.३.२. उत्तरार्द्ध (२०१६ – वर्तमानसम्म) ६३
३.३.२.१. प्रयोगवादी धारा (२०१६ – २०२९) ६३
३.३.२.२. समसामयिक धारा (२०३० - वर्तमानसम्म) ६५
४. पाँचओटा नेपाली कविताको विवेचना ६९
४.१. कविशिरोमणि लेखनाथ पौडयाल र उनका 'पाटीमा ढाक्रेको पसारो' कविता ७०
४.१.१. लेखकको परिचय ७०
४.१.२. कृतिको सन्दर्भ ७१
४.१.३. शीर्षक ७२
४.१.४. विषयवस्तु ७२
४.१.५. केन्द्रीय भाव ७२
४.१.६. रस/भाव ७३
४.१.७. अलङ्कार ७३
४.१.८. छन्द ७४
४.१.९. भाषा-शैली ७४
४.२. महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र उनका 'गरीब' कविताको विवेचना ७४
४.२.१. लेखकको परिचय ७४
४.२.२. कृतिको सन्दर्भ ७६
४.२.३. शीर्षक ७६
४.२.४. विषयवस्तु ७६
४.२.५. मूलभाव ७७
४.२.६. रस/ध्वनि ७८
४.२.७. छन्द ७८

४.२.८. अलङ्कार ७९

४.२.९. भाषाशैली ७९

४.३. सिद्धिचरण श्रेष्ठ र उनका 'वसन्त' कविताको विवेचना ८०

४.३.१. लेखकको परिचय ८०

४.३.२. कृतिको सन्दर्भ ८१

४.३.३. शीर्षक र संरचना ८१

४.३.४. विषयवस्तु ८२

४.३.५. मूलभाव/केन्द्रीय कथ्य ८२

४.३.६. रस/ध्वनि ८२

४.३.७. छन्द ८३

४.३.८. अलङ्कार ८३

४.३.९. भाषाशैली ८३

४.४. कवि माधवप्रसाद घिमिरे र उनको 'अन्नपूर्णा' कविता ८४

४.४.१. लेखकको परिचय ८४

४.४.२. कृतिको सन्दर्भ ८५

४.४.३. शीर्षक र संरचना ८५

४.४.४. विषयवस्तु ८५

४.४.५. मूलभाव ८६

४.४.६. रस/ध्वनि ८६

४.४.७. छन्द ८७

४.४.८. अलङ्कार ८७

४.४.९. भाषा-शैली ८७

४.५. कवि भरतराज पन्त र उनका 'कविता'को विवेचना ८८

४.५.१. कविको परिचय ८८

४.५.२. कृतिको सन्दर्भ ८९

४.५.३. शीर्षक र संरचना ९०

४.५.४. विषयवस्तु ९०

४.५.५. भाव/विचार ९०

४.५.६. रस/ध्वनि ९१

४.५.७. छन्द ९१

४.५.८. अलङ्कार ९१

४.५.९. भाषा-शैली ९२

५. 'आरम्भ' कविता-सङ्ग्रहबारे आत्मधारणा ९२

खण्ड-ख : रचना-खण्ड ९७–१२४

१. काली-वन्दना ९७

२. मेरा पाखा ९८

३. मलाई स्वर्ग चाहिन्न ९९

४. नेपाली धर्ती १००

५. मेरो वैभव १०१

६. भरिया ! १०२

७. बाटो बनाऔँ १०३

८. प्रभात १०४

९. आमाको काख १०५

१०. बालक १०६

११. वशिष्ठको सन्देश विश्वामित्रलाई १०७

१२. सिर्जना १०८

१३. आह्वान १०९

१४. रिडी एक नजरमा ११०

१५. कोपिला फुल्न देऊ ११४

१६. युगपुरुष परमानन्द गुरुप्रति ११५

१७. नारी ११९

१८. नेपाली चेली १२०

१९. परदेशी १२२

२०. नकाबधारी १२३

खण्ड-ग : सन्दर्भ-सामग्री १२५–१२६